

Nydala klosterträdgård

Förstudierapport



Sammanfattning och rekommendation	2
Bakgrund, syfte och förutsättningar	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Uppdragsgivare och uppdragstagare	3
Arbetsgrupp.....	3
Förstudiens omfattning och avgränsningar	3
Förstudieperiod.....	4
Förstudiens ekonomi	4
Nuläge	4
Förslag – projekt <i>Nydala Klosterträdgård</i>	5
Motiv till projektet	5
Projektstrategier	6
Projektstruktur.....	6
Förslag till handlingsplan	7
Ettapp 1 - Projektstart.....	7
Ettapp 2 - Projektgenomförande del 1	7
Ettapp 3 - Projektgenomförande del 2.....	7
Ettapp 4 – Projektavslutning	7
Projektets organisation	8
Kostnadsberäkning och personella resurser	8
Förväntade effekter	8
Övriga alternativ	9
Alternativ 1: Arkeologisk utgrävning utan anläggande av en medeltida trädgård.....	9
Alternativ 2: Medeltida trädgård utan arkeologisk utgrävning	9
Alternativ 3: Projektet genomförs inte i någon form	9
Källor och litteratur:	10
Muntliga källor.....	10
Litteratur.....	10
Bilagor	10
Bilaga 1: Arkeologisk projektplan	10
Bilaga 2: Förslag till underprojekt	10
Bilaga 3: Kostnadsposter.....	10
Bilaga 4: Förslag referens- och kontaktpersoner för projektet.....	10

Nydala klosterträdgård

Sammanfattning och rekommendation

Under hösten 2002 växte en idé fram för ett kulturprojekt med utgångspunkt i klosterområdet i Nydala. Under våren och sommaren 2003 genomfördes en förstudie för att ta fram förutsättningar och vidareutveckla projektidén inför beslut hösten 2003 om en eventuell projektstart. Kontakter har knutits med olika verk, institutioner, organisationer och föreningar och intresset har varit stort. Projektets omfattning har under förstudien vuxit och fått en tydlig inriktning mot Agenda Kulturarv¹. Projektet *Nydala klosterträdgård* kommer att som ett av ett fåtal projekt i Jönköpings län kunna få dignitet som Agenda Kulturarvsprojekt med allt vad det innebär av uppmärksamhet och stöd på lokalt och eventuellt nationell nivå.

Projektet är tänkt att ha fyra huvuduppgifter:

1. **Administration och organisation:** Projektet ska fungera som paraplyorganisation för ett flertal underprojekt med inriktning på medeltida företeelser som kan knytas till Nydala kloster. Projektgruppen ska fungera som idéspruta och stöd för mindre projekt framförallt inriktat mot barn- och ungdomsverksamhet, samt för verksamhet inom ideella organisationer och föreningar. Målsättningen är att ta fram förutsättningar för att satsningarna ska få en hållbar och långsiktigt positiv effekt på kulturarbetet och turistnäringen.
2. **Information:** Inom projektet tas verktyg och förutsättningar fram för informationsspridning. Ett av dessa huvudverktyg blir att skapa en hemsida.
3. **Arkeologi:** Förutsättningar tas fram för en trädgårdsarkeologisk utgrävning. I anslutning till den möjliggörs diskussioner om kulturarvsanvändning och hur man kan ta tillvara och pedagogiskt presentera en historisk anläggning på olika sätt.
4. **Medeltida trädgård:** Efter den arkeologiska insatsen och utvärderingen anläggs en medeltida trädgård i anslutning till Nydala kyrka. Hur den kommer att se ut beror bl a på de slutsatser som grävningen kan ge.

Ett eventuellt beslut om att genomföra projektet bör kunna tas under hösten 2003 med projektstart samma vinter. Under 2004 kan underprojekt påbörjas, vilka under kulturarvsåret 2005 kan resultera i olika arrangemang på Nydala. Under vintern 2005/2006 kan det arkeologiska arbetet utvärderas och förutsättningar för anläggandet av en trädgård tas fram. Själva trädgårdsanläggandet kan påbörjas under 2006.

Kostnaderna för projektet kan endast beräknas för den första etappen. En redovisning av den totala kostnaden för hela projektet är inte möjlig då utvecklingen är beroende av resultatet av arkeologi och det engagemang som kan skapas i olika organisationer och föreningar. En ekonomisk grundplåt krävs när projektet går in i etapp 2 för att säkra upp projektets administration och fortlöpande arbete under hela projekttiden och för att en hemsida tas fram och underhålls. För att kunna finansiera projektet krävs att det under hela projekttiden ansöks om bidrag och sponsring från olika håll.

¹ Syftet med Agenda Kulturarv är att i bred samverkan med omgivande samhälle förnya kulturmiljövårdens arbete, inriktning, demokratiska förankring och därmed slagkraft. Målet är en gemensam och brett förankrad programförklaring i december 2003 – en agenda för kulturarvet. Bakom projektet Agenda Kulturarv står länsstyrelserna, läns museerna och Riksantikvarieämbetet tillsammans.

Bakgrund, syfte och förutsättningar

Bakgrund

Under 2001-2002 växte det fram en idé mellan Nydala Byalag och landskapsarkitekt Hanne Romanus på Värnamo Miljö- och stadsbyggnadskontor att utveckla en trädgård i medeltida stil inom Nydala klostrets ruinområde. Byalaget tog del av ett koncept under sommaren 2002 för vidare diskussion och kostnadsberäkningar. Platsen för den tänkta trädgården låg inom område för fast fornlämning och därför informerades Länsstyrelsen för att ta del av förslaget och komma med synpunkter. Under tiden togs även kontakt med trädgårdshistoriker och arkeologer för att diskutera förslaget. Utifrån dessa diskussioner framkom en ny syn på situationen som innebar att man inte längre borde gå vidare med förslaget, utan allvarligt överväga möjligheterna för en arkeologisk undersökning och då specifikt med avseende på den trädgårdsarkeologiska aspekten. Ett möte sammankallades i början av november 2002 med representanter från Länsstyrelsen, Länsmuseum, Nydala byalag, Svenska kyrkan, markägaren, Kulturförvaltningen samt Miljö- och stadsbyggnadskontoret för att se om det fanns gehör för att utveckla ett projekt runt idén. Intresset var stort och det beslutades att i ett första skede försöka få genomfört en förstudie för att klara ut förutsättningarna.

Syfte

Syftet med förstudien har varit att klargöra förutsättningarna för ett eventuellt projekt samt att se på ett eventuellt projektupplägg genom att ta in synpunkter från flera håll, diskutera alternativa lösningar och vidareutveckla det alternativ som ansetts bäst. Den övergripande helhetssynen har varit viktig och endast undantagsvis har arbetet gått ner på detaljnivå och när så har skett har det varit för att förtydliga resonemanget.

Uppdragsgivare och uppdragstagare

I februari 2003 godkände Kulturnämnden och Miljö- och stadsbyggnadsnämnden i Värnamo att en förstudie genomfördes av Kulturförvaltningen och Miljö- och stadsbyggnadskontoret gemensamt.

Arbetsgrupp

Förstudiens arbetsgrupp har bestått av följande personer:

- Hanne Romanus sammankallande, Miljö- och stadsbyggnadskontoret
- John-Eric Gustafsson Länsstyrelsen Jönköpings län
- Ann-Marie Nordman Jönköpings Läns Museum
- Maria Karlsson Ordförande Nydala Byalag
- Bengt Lindman Kyrkorådet Svenska Kyrkan
- Lennart Persson Nydala hembygdsförening, Finnvedens gymnasium,
- Bitte Wengert Kulturchef Kulturförvaltningen

Förstudiens omfattning och avgränsningar

Förstudien har inriktats mot att fram följande underlag:

- Ett förslag till övergripande projektupplägg samt tidsplanering.
- Förslag till projektgrupp och organisation.
- Samarbetsmöjligheter
- Definiera arbetsmoment för kostnadsberäkning.
- Förslag till informationsspridning om projektet och dess verksamhet till olika grupper.
- Metoder för arkeologisk undersökning samt en fördjupning med ett konkret förslag på den första etappen av den arkeologiska undersökningen.

- Förslag på underprojekt med både konkreta förslag och idéer att arbeta vidare med inför ett eventuellt projektprogram.
- Förslag på referens- och kontaktpersoner för projektets olika delar

Förstudierapporten är tänkt att kunna ligga till grund för en projektbeskrivning. Inför projektet är det viktigt att särskilt uppmärksamma:

- krav på tydlig organisation
- krav på tydligt ansvarstagande för olika moment och välgrundade beslut.
- krav på att projektet förankras på alla nivåer, inom flera organisationer och verk.
- krav på kompetens inom de egna verksamheterna, men kompetens måste också kunna köpas in.
- krav på väl fungerande samarbete mellan personer från flera olika områden.

Ett eventuellt projekt är tänkt att organiseras med en tydlig projektstruktur med bl a förstudie, grundbeslut samt tydliga projektledar- och beställarroller.

Förstudieperiod

Beslut om förstudiens genomförande togs av Kulturnämnden och Miljö- och stadsbyggnadsnämnden den 5 respektive den 10 februari 2003. Det har hållits 4 möten inom arbetsgruppen: 18 mars, 6 maj, 16 juni och 28 augusti 2003.

Ett informationsmöte hölls för allmänheten i Nydala den 22 april och innefattade även en föreläsning om medeltida trädgårdar.

Under sommaren 2003 har resultatet av förstudien sammanställts.

Förstudierapporten presenteras i början av hösten 2003.

Förstudiens ekonomi

Finansieringen har bestått av arbetstid och inte av speciella, budgeterade medel. Länsmuseets och Länsstyrelsens deltagande i förstudien har ingått i den ordinarie verksamheten.

Representanter från föreningarna i Nydala har deltagit ideellt.

Nuläge

Nydala är ett mindre samhälle i kommunens periferi med drygt 200 invånare. Av dessa boende är många äldre personer som har bott i Nydala under större delen av sina liv. Befolkningsutvecklingen under perioden 1980-1999 har varit negativ och andelen boende i samhället har minskat med 25 %, vilket är den största procentuella nedgången inom kommunen. Idag upplever man dock att antalet ungdomar har ökat inom Nydala och med det följer ett behov av att hitta aktiviteter i Nydala för barn och ungdomar för att skapa trivsel och samhörighet mellan de som bor i området. På sikt hoppas man också kunna öka gemenskapen mellan generationerna för att få en levande bygd med både kännedom om sin historia och med plats för en framtida utveckling. Generellt upplever ungdomarna i kommunen idag att det finns för få möjligheter och anledningar till att stanna kvar.

I Värnamo kommun finns 12 områden som är av riksintresse för kulturmiljövård enligt miljöbalken 3 kap 6 §. Nydala kloster är ett av dem och ska därför skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. Tillsammans med Apladalen i Värnamo och Store Mosse Nationalpark är Nydala kloster också ett av de mest välkända och uppskattade utflyktsmålen i kommunen. Det har tidigare gjorts satsningar som inneburit att det idag finns lättillgängligt informationsmaterial i anslutning till kyrkan, vilket berättar om platsens historia. Det finns också möjlighet att få guidade turer på platsen. Redan idag har klosterområdet en relativt stor

mängd besökare per år och intresset ökar. 2002 anordnade kyrkan 58 guidningar med i genomsnitt 25 personer per visning. Under vintern 2002 genomfördes en guidekurs på Nydala och under sommaren 2003 har studenter hållit i en del av guidningarna förutom de ordinarie guiderna. Fram till i början av augusti 2003 har redan över 50 guidningar genomförts. Krönikespelet, musikkafé, konserter i kyrkan och julmarknad är några av de årliga arrangemang som hålls i anslutning till kyrkan och Nydala herrgård. Herrgårdens flygelbyggnader är privatägda men huvudbyggnaden ägs av Värnamo kommun och har under många år hyrts ut till olika arrangemang, men det har inte funnits lönsamhet som räckt till för någon större upprustning. Standarden är idag på den nivån att externa arrangörer inte längre är intresserade av att hyra in sig. Under 2003 har herrgårdens användning inriktats på bed- and breakfastverksamhet som drivs av Tarja och Kent Bengtsson som idag även förestår Café Nydala. Hyreskontraktet för caféet löper ut 2004 och arrendet för herrgården löper bara för ett år i taget vilket gör det osäkert huruvida verksamheten kan fortsätta. Besökarna är, trots mycket liten marknadsföring, förhållandevis många och de kommer framförallt från Värnamo, Sävsjö och Vetlanda.

Förslag – projekt *Nydala Klosterträdgård*

Det förslag som här redovisas går under namnet projekt *Nydala klosterträdgård*.

Motiv till projektet

Det finns flera motiv till att genomföra ett kulturprojekt i Nydala knutet till klosterområdet.

– Nydalas attraktivitet hos Nydalaborna själva, inom kommunen och inom ett större geografiskt område behöver öka för att på sikt vända utflyttningstrenden. Människor boende på plats är förutsättningen för att kunna visa upp Nydala med alla sina positiva värden och möjligheter. Det ger en levande bygd med en egen identitet och tillväxten gagnas. Ett projekt behövs som både Nydalabor och utsocknes kan delta i gemensamt.

– Projektet kan öka byns attraktionsvärde för besökare med hjälp av nya upplevelsevärden. Turistnäringen inom området kan knytas samman runt ett gemensamt tema och ge befintlig näringsverksamhet nya utvecklingsmöjligheter. Projektet ger också attraktivitet och nya möjligheter att marknadsföra den kyrkliga verksamheten och befintliga årliga arrangemang.

– Ett av Värnamo kommuns övergripande mål är att hålla landsbygden levande.² Förutsättningarna måste då finnas. I Sveriges 15 övergripande miljö kvalitetsmål omfattar God Bebyggd Miljö följande: ”Inom en generation ska städer, tätort och annan bebyggd miljö utgöra en god och hälsosam livsmiljö och de ska medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas [...]”. Vi har alla till uppgift att arbeta efter detta och kommunen ska också föra ner det övergripande målet på ett lokalt plan.

– Nydala är en miljö av riksintresse för kulturmiljövården och beskrivs som "en unik klostermiljö med ruinerna efter Sveriges jämte Alvastra äldsta cistercienserkloster"³. Projektet ger möjlighet att levandegörande och förstärka upplevelsen av en unik klostermiljö genom att sätta kulturarvsanvändningen i fokus. Projektet har ett tydligt Agenda Kulturarvsperspektiv där delaktighet och ett lokalt engagemang är grunden för en ökad förståelse och ökat hänsynstagande till vårt kulturarv.

² Kommunomfattande översiktsplan för Värnamo kommun, antagen av kommunfullmäktige 2002, s 117.

³ Kulturhistorisk utredning för Värnamo kommun, Rapport nr 6, Jönköpings läns museum, 1984, s 102.

– Det finns ett egenintresse att utveckla de arkeologiska metoderna inom trädgårdsarkeologi då det är ett relativt nytt forskningsområde i Sverige. Det har hittills i landet inte gjorts någon trädgårdsarkeologisk undersökning specifikt inriktat på medeltid och projektet kan därför få en framskjuten roll. Det finns också ett behov att utifrån arkeologiska undersökningar kunna öka kunskapen om landets historiska trädgårdar och klosteranläggningar. Här kan projektet ge möjligheter till uppbyggnad av nätverk med närliggande projekt.

Sammantaget ger projektet möjligheter till ökat lokalt engagemang, ökad kunskap och ökad attraktivitet i länet. Projektets breda inriktning med att skapa nätverk och informationsutbyte på olika nivåer och mellan olika kompetenser kommer att bli intressant att följa även på nationell nivå.

Projektstrategier

För att få projektet överblickbart och hanterbart på olika nivåer kommer projektet att vara uppdelat i etapper (se även rubriken *Förslag till handlingsplan*) som alla arbetar utifrån följande strategier:

- Engagera brett - öka möjligheterna till ekonomiskt stöd.
- Engagera brett - för att locka bred kompetens till projektet.
- Projektet görs intressant under hela processen på flera fronter för att förankra idéerna och på så sätt skapa förutsättningar för ett lyckat projekt.
- Projektet ska vara seriöst ur ett fackmässigt hänseende (strukturellt, genomförande, information, dokumentation) och skapa en god förebild som blir en fjäder i hatten för Värnamo kommun såväl som för Jönköpings län.
- Information till en bred krets skapar intresse för en framtida anläggning och ger långsiktigt god reklam åt kommunen.
- Under både projekttiden och efter att trädgården är anlagd ska platsen bli intressant att besöka både för kommuninvånare och för mer långväga turism.

Projektstruktur

Projektet *Nydala klosterträdgård* föreslås ha fyra huvuduppgifter.

1. Administration och organisation

Projektet ska fungera som paraplyorganisation för underprojekt med inriktning på medeltida företeelser som kan knytas till Nydala kloster. Projektgruppen ska fungera som idéspruta och stöd för mindre projekt framförallt inriktat mot barn och ungdomsverksamhet, samt för verksamhet inom ideella organisationer och föreningar. Målsättningen är att ta fram förutsättningar för att satsningarna ska få en hållbar och långsiktigt positiv effekt på kulturarbetet och turistnäringen.

2. Information

Inom projektet tas verktyg och förutsättningar för informationsspridning fram. Ett av dessa huvudverktyg blir att skapa en hemsida.

3. Arkeologi

Inom projektet drivs arbetet med att få genomfört en trädgårdsarkeologisk utgrävning samt att skapa diskussioner om kulturarvsanvändning och hur man kan ta tillvara och pedagogiskt presentera en historisk anläggning på olika sätt (se bilaga 1).

4. Medeltida trädgård

Efter den arkeologiska insatsen och utvärderingen anläggs en medeltida trädgård i anslutning till Nydala kyrka. Hur den kommer att se ut beror bl a på de slutsatser som grävningen kan ge. Detta ska ske i nära samarbete med lokala organisationer, externa forskare mm.

Till projektet knyts underprojekt till huvudprojektet (se bilaga 2). Det är projekt och verksamheter som får stöd i form av gemensam information, plats på hemsidan, möjlighet att knyta kontakt med andra underprojekt mm. Man får status som en del av projekt *Nydala klosterträdgård*. Däremot administreras och drivs inte underprojekten av projekt *Nydala klosterträdgård*. Ansökan om ekonomiska medel för underprojekt administreras inte inom huvudprojektet men de kan få hjälp och stöd. Underprojekt kan påbörjas och avslutas utanför huvudprojektets tidsramar.

Förslag till handlingsplan

Projektet föreslås kunna genomföras i fyra etapper där det i slutet av varje etapp görs en utvärdering, förslag på fortsatt arbete samt tas ett grndbeslut innan projektet går vidare.

Etapp 1 - Projektstart

Tidplan: Löper över vinter 2003-senvår 2004.

- Arbetsgruppen sätts samman och arbetet med att ta fram en projektbeskrivning påbörjas. Arbetsgruppen föreslås bestå av i huvudsak de personer som funnits med i arbetsgruppen under förstudien. Utifrån förstudierapporten kan man gå in mer i detalj på ekonomi, resurser och konkreta verksamheter. Kontakt- och referenspersoner knyts till projektet. Ett projektprogram sammanställs
- Ansökan om bidrag från olika håll påbörjas.
- Arkeologins första etapp med provgrovsgrävning och eventuellt även georadarundersökning genomförs för att få underlag till hur det arkeologiska arbetet ska gå vidare.
- Hemsidan byggs upp och webansvarig föreslås.
- Eventuell studieresa.
- Seminarier initieras.
- Underprojekt initieras och påbörjas.

Etapp 2 - Projektgenomförande del 1

Tidplan: Löper över hösten 2004 samt 2005.

- Projektgenomförandet utgår från projektbeskrivningen som bygger dels på förstudien och dels på arbetet under projektstarten. Arkeologin går eventuellt in i den sk "arkeologiska förstudien" som innebär att noggrannare arkeologiska undersökningar genomförs och större schakt tas upp. Pollenanalysen påbörjas.
- Underprojekt inom skola och föreningar genomförs och arrangemang hålls på Nydala.
- Seminarier och arrangemang hålls i Nydala och i Värnamo.

Etapp 3 - Projektgenomförande del 2

Tidplan: Vinter 2005 samt vår och sommar 2006.

- Arkeologin är genomförd och konkreta förslag till en medeltida trädgård tas fram.
- Kostnadsberäkning för trädgården tas fram och anläggandet påbörjas.

Etapp 4 – Projektavslutning

Tidsplan: Sommar och höst 2006.

- Projektutvärdering och invigning av en ny trädgård på Nydala.

Projektets organisation

Projektet *Nydala klosterträdgård* kommer i praktiken att vara ett mycket brett samarbetsprojekt som går över förvaltningsgränser, över kommungränserna och över gränserna mellan ideella organisationer och kommunal/statlig verksamhet. Kraften ska hämtas ur det lokala engagemanget men stödet, både ekonomiskt och kunskapsmässigt, måste hämtas på alla nivåer. Projektgruppen ska hållas så pass liten att möten kan hållas relativt tätt och regelbundet, men samtidigt så stor att representanter från de direkt berörda aktörerna kan finnas med. Organisatoriskt kan projektgruppens representanter bilda egna arbetsgrupper. Ett eventuellt projekt är tänkt att organiseras med en tydlig projektstruktur med bl a förstudie, grindbeslut samt tydliga projektledar- och beställarroller.

Kostnadsberäkning och personella resurser

De enda kostnader som har kunnat beräknas under förstudien rör de första etappernas arkeologiska insatser (se bilaga 1). Provgropsgrävning beräknas gå på 37 740:- och georadarundersökning på 34 000:-. För att ge en inblick i var det under projektets gång kommer att kräva kostnadstäckning har det under förstudien tagits fram en översikt för att specificera de verksamheter och moment som ingår i projektet, se kostnadsposter (se bilaga 3). Arbetsinsatsen för projektgruppen för etapp 1 bör kunna ligga inom den löpande verksamheten för respektive deltagare. Den projektsamordnande funktionen beräknas motsvara ca 1 veckas arbete under perioden slutet av 2003 till och med sommaren 2004.

När projektet går in i etapp 2, d v s genomförandedelen, är bedömningen att administration och projektledning kräver en projektledare. Beräknad tid för en projektledare ligger på i genomsnitt en tjänst på kvartstid fördelat över projektetapperna 2-3 (hösten 2004- halva 2006) Detta är dock beroende på vilket administrativt stöd som kan fås. En projektsekreterare minskar arbetstiden för en projektledare och kan effektivisera den administrativa hanteringen. En viktig personell resurs är de kontakt- och referenspersoner som kan knytas till projektets olika skeden (se bilaga 4).

Under hela projektet söks pengar från statligt håll, olika stiftelser och fonder mm för att få kostnadstäckning. Bidragsansökningar kan dock inte göras förrän projektet har förankrats och startat upp.

Förväntade effekter

De effekter som projektet förväntas föra med sig kan generellt delas upp i två typer. Den första typen av positiva effekter ligger på det sociala planet där projektet kan skapa och stärka samarbeten på olika nivåer, öka engagemanget för vårt kulturarv och skapa sysselsättning dels arbetsmarknadspolitiskt och dels ideellt. Den andra typen av förbättringar ligger på det kunskapsmässiga planet med kompetenshöjning på lokal nivå såväl som på forskarnivå. I båda fallen kan man tala om positiva effekter genom projektprocessen i sig och effekterna som på längre sikt av genomförda och konkreta handlingar. Här är några exempel på förväntade positiva effekter.

- Ett lokalt engagemang för Nydalas framtid förstärks hos både äldre och yngre.
- Samarbete mellan olika grupper påbörjas och utvecklas.
- Nydala får större dragningskraft ur turismsynpunkt.
- Ett ökat intresse för det lokala kulturarvet skapas.
- Mer kunskap om den medeltida klostervärlden i Nydala tillkommer.
- Mer kunskap om arkeologiska metoders användning
- Större intresse för Nydala och dess unika miljö och historia skapas hos myndigheter, forskare och andra specialintresserade.

Genomförandet av projektet förväntas även ge konsekvenser utanför själva projektets ramar.

- Ökade intäkter i Nydala. Projektet kommer att innebära ett ökat utnyttjande av samlingslokalerna i Nydala och av Café Nydala. Behovet av övernattningsmöjligheter och de redan befintliga guidningarna ökar. Detta ger större intäkter och behov av mer personella resurser.
- Fler förfrågningar till turistbyrån i Värnamo när fler arrangemang för allmänheten kommer till. Kompletterande informationsmaterial krävs både här och i grannkommunerna.
- Större möjligheter att ges för näringslivet i regionen att utvecklas med inriktning mot turism och hantverk att utvecklas.

Projektet i sig är ett sätt att skapa ekonomiska förutsättningar för att kunna genomföra arkeologi, informationsspridning och trädgårdsanläggning. Förutsättningar för att kunna genomföra projektet är ett nära samarbete på flera olika nivåer inom och utanför kommunen.

Övriga alternativ

Alternativ 1: Arkeologisk utgrävning utan anläggande av en medeltida trädgård

Enbart en arkeologisk utgrävning kan förhoppningsvis ge forskare, trädgårds- och kyrkohistoriker ny kunskap men denna måste konkretiseras på olika sätt för att komma allmänheten tillgodo. Utan vidareutveckling av trädgården riskerar motiven för ett lokalt engagemang att försvinna. Man missar även en viktig pedagogiska funktion samt ökad chans att underhålla de diskussioner och frågeställningar som kommer fram under projektets gång.

Alternativ 2: Medeltida trädgård utan arkeologisk utgrävning

Utan det vetenskapliga underlag som en utgrävning ger är det direkt olämpligt att fortsätta med att utveckla den trädgård som idag ligger inom ruinområdet. De diskussioner som har förts innan och under förstudien visar att området är så pass unikt att man inte ska göra ytterligare ingrepp i marken. Detta för att förhindra att värdefull information om områdets odlingshistoria försvinner. Nydala ska inte bli ytterligare ett exempel på hur man inte tar hänsyn till vår svenska medeltida trädgårdshistoria på en plats som trots den långa tidsrymden ändå har en chans att lära oss mera. En medeltida idealträdgård utifrån skriftliga och bildliga källor från andra platser i Europa kan dock ha sitt värde för att höja Nydalas attraktivitet. Platsen för en sådan trädgård måste då läggas utanför fornlämningsområdet vilket också innebär att den hamnar utanför den mark som Byalaget idag arrenderar. Sammanhanget mellan klostret och trädgårdsanläggningen riskerar att gå förlorad och det blir svårare att motivera många av de aktiviteter som skulle kunna ge en ekonomisk bas för trädgårdsanläggningen. Skötselmässigt skulle det inte vara lika självklart att utveckla ett samarbete med Svenska kyrkan som idag har hand om skötseln på kyrkogården.

Alternativ 3: Projektet genomförs inte i någon form

En fortsatt utveckling av den befintliga trädgården är starkt begränsad. Ytorna som har tagits i anspråk idag är små, men är det som byalaget idag mäktar med. Trädgården fungerar som en trevlig pausplats för besökande till området, men är inte en attraktion som i sig drar folk. Växtmaterialet är mycket begränsat. Planteringarna och trädgårdsarrangemangen bygger inte upp någon miljö som stärker platsens identitet. Länsstyrelsen har tidigare godkänt de ingrepp som gjorts i trädgården men det är oklart om t ex trädplanteringen på sikt kan komma att skada arkeologisk information i marken. Platsen idag lockar inte fler att engagera sig i platsens skötsel och utveckling. Byalaget anser att man behöver fler som kan hjälpa till för att anläggningen ska kunna drivas även på sikt.

Källor och litteratur:

Muntliga källor

Tomas Green, fd kyrkvaktmästare Nydala kyrka

Tarja Bengtsson, föreståndare Café Nydala.

Jakob S Jonsson, projektledare Agenda Kulturarv Jönköpings län.

Litteratur

Kommunomfattande översiktsplan för Värnamo kommun, antagen av kommunfullmäktige 2002-03-27

Kulturhistorisk utredning för Värnamo kommun, Rapport nr 6, Jönköpings läns museum, 1984.

Bilagor

Bilaga 1: Arkeologisk projektplan

Bilaga 2: Förslag till underprojekt

Bilaga 3: Kostnadsposter

Bilaga 4: Förslag referens- och kontaktpersoner för projektet

Arkeologisk projektplan

Bakgrund, syfte och förutsättningar

Sedan 2001 pågår diskussion och planering inför nyanläggning av en klosterträdgård vid Nydala klosteruin – ett klosterområde från medeltiden som brukades och beboddes av cisterciensermunkar. Projektet *Nydala klosterträdgård* är ett samarbete mellan Värnamo kommun, Nydala Byalag, Länsstyrelsen och Jönköpings läns museum. Man önskar kunna skapa en rekonstruktion av en medeltida klosterträdgård som den kan ha sett ut i Nydala 500-700 år sedan.

Om Cistercienserklostren

Cistercienserklostren brukar i sin uppbyggnad ha följt mycket strikta regler vad gäller olika verksamheters och byggnaders placering inom klosterområdet. I anslutning till Nydala kloster bör man därför åtminstone ha haft kryddträdgård, humlegård, kålgård samt fruktträdgård. Respektive trädgårds placering har säkerligen bestämts i första hand av de naturliga och väderleksmässiga förutsättningarna, såsom jordmån, exponering till sol mm. Ett rimligt antagande bör vara att krydd- och köksträdgårdarna har legat i närheten av köket vilket i sin tur alltid låg i klosteranläggningens sydvästra del.

Syfte och mål

Syftet med det arkeologiska arbetet är:

- Att ta fram arkeologiskt och naturvetenskapligt underlagsmaterial som kan ligga till grund för anläggande och rekonstruktion av en medeltida klosterträdgård.
- Att möjliggöra för en ny trädgårdsanläggning inom fornlämningsområdet.
- Att i anknytning till det arkeologiska undersökningarna på Nydala sprida kunskap och intresse för det arkeologiska arbetet.

Det arkeologiska materialet kan t ex bestå av spår efter gamla trädgårdsbäddar och –gångar. Vid en eventuell naturvetenskaplig analys kan man få fram information om vilka kulturväxter som har odlats i området under olika perioder.

Avgränsning

Pga hur området används idag är det ytorna som idag ligger strax väster och söder om klosterkyrkan som i första hand är aktuella för undersökningens första etapp.

Frågeställningar

Följande frågeställningar ligger till grund för studien:

- Finns det spår efter äldre trädgårdar inom aktuellt område?
- Kan man se detaljer – grusgångar, odlingsbäddar mm?
- Vilka växter har man odlat inom klosterområdet?
- Finns spår av andra anläggningar som kan försvåra anläggandet av en trädgård – t ex grundmurar ?

Arbetets genomförande

Det arkeologiska uppdraget kommer att genomföras i tre delar (se nedan under *Metod*). Först görs en provgropsundersökning där man försöker klargöra om det finns intakta jordlager (kulturlager) från klostertiden kvar. Denna undersökning kompletteras med en georadarundersökning med syftet att påvisa eventuella konstruktioner (murar etc) under mark. Med lite tur bör man även kunna lokalisera rester av eventuella trädgårdsgångar med en georadar. Nästa delmoment, som faktiskt kan göras när som helst, är pollenanalysen där man försöker hitta spår av kulturväxter från klostertiden. Syftet är att ta fram uppgifter om vilka växter som odlades i området. Sista delmoment är den arkeologiska förundersökningen där man koncentrerar sig på ytor som provgropsgrävningen och georadarundersökningen har pekat ut som mest intressanta. Syftet är att dels kunna bekräfta eventuella spår av trädgårdar, dels undvika områden med klosterlämningar som kan göra det omöjligt att anlägga trädgård.

Förväntade resultat

- Spår efter äldre tiders odling inom klosterområdet
- Spår efter äldre trädgårdskonstruktioner – gångar, planteringsbäddar mm
- Information och kunskap om vilka växter som odlats inom klosterområdet
- Utifrån resultatet av arkeologin kan en rekonstruktion av en medeltida klosterträdgård diskuteras.

Som biprodukter kan vi även få ny kunskap om Nydala klosteranläggning i allmänhet samt metodutveckling avseende trädgårdsarkeologi och klosterarkeologi

Metod

1. Provgropar grävs för hand där syftet är att fastställa innehållet i jordlagren. Utifrån dessa bedöms eventuell orörd nivå samt spår efter eventuella gångar mm som kan ge indikationer om var trädgården/arna har legat. Groparna är max 1x1 m stora och grävs ner till den orörda sanden/moränen. De uppgrävda jordmassorna sållas varvid man letar efter rester av äldre kulturväxter samt arkeologiska fynd (föremål som kan härröra från själva klostret). Preliminärt beräknas att 10-20 provgropar grävs. Två arkeologer från läns museet leder undersökningarna där lämpligen byalagets medlemmar och andra intresserade kan delta i den arkeologiska undersökningen. Deltagarantalet är begränsat så att max fyra personer förutom arkeologerna kan gräva samtidigt.
2. Georadarundersökning genomförs under förutsättning att provgropsgrävning indikerar bevarade orörda nivåer med kulturlager och konstruktioner. Georadar är en radaranläggning som kan avläsa eventuella konstruktioner (murar, igenfyllda gropar, avvikande jordlager mm) dolda under markytan. En sådan undersökning kan hjälpa oss att dels undvika områden med grundmurar och andra konstruktioner dels lokalisera eventuella gångar i området.
3. Pollenanalysen inleds med att en detaljerad pollenanalys av en lagerföljd från en liten torvmark liggande i nära anslutning till klosterområdet. Ett pollendiagram ger en bild av vegetationsutvecklingen i ett område, som denna framstår ur pollenregnets sammansättning genom tiderna. Århundradens nederbörd har spolat luftburet pollen ner i våtmarken där de har lagt sig i lager år efter år. Ett pollenprov tas genom borrhning med ett torvborr i en orörd våtmark. Jordprov tas sedan ur borrhkärnan (t ex var 5:e cm), behandlas kemiskt och koncentreras för att anrika polleninnehållet. Sedan följer själva analysen i mikroskop där de enskilda pollenkornen artbestäms och räknas. Kolprover (^{14}C) tas också längs borrhkärnan varvid man kan datera de olika nivåerna där pollen analyseras. På det här viset kan man få fram en diagram som visar vilka växter fanns i området under olika

perioder. Viktigt är att borrhönan är tillräckligt lång så att den täcker åtminstone tiden från 1000-talet till vår tid.

4. Arkeologisk förundersökning genomförs mot bakgrund av provgroppsgrävning och eventuell georadarundersökning. Resultaten från provgroppsgrävningen och georadarundersökningen bör kunna peka ut områden där noggrannare arkeologiska insatser krävs. I bästa fall har man vid provgrävning träffat på en trädgårdsgång eller odlingsbädd och då bör förundersökningen utgå från det området. Vid en förundersökning öppnas större schakt och man försöker bilda sig en helhetsbild av området. Syftet med förundersökningen är också att se till att man undviker alltför stora ingrepp i övriga lämningar som kan finnas, grundmurar etc. Omfattningen av en förundersökning kan uppskattas först när moment 1-3 har genomförts.
5. Rapport: Skriftlig rapport färdigställs där man – om möjligt - pekar ut dels områden där trädgårdsanläggningar kan ha legat dels områden där den nya klosterträdgården lämpligen kan placeras.
6. Utvärdering: Det arkeologiska uppdraget utvärderas vad gäller frågeställningarnas relevans jämfört med resultaten.

Förmedling

De arkeologiska arbetena kommer att redovisas för allmänheten dels via den planerade hemsidan, dels via offentliga föreläsningar. Om möjligt, skulle man kunna ha en föreläsning efter varje delmoment 1-4 ovan, där resultaten redovisas. I samband med provgroppsundersökningen och den arkeologiska förundersökningen kan offentliga visningar anordnas.

Allmänheten kommer att få möjlighet att delta i de arkeologiska fältmomenten, dvs provgroppsgrävningen (se ovan, delmoment 1) och förundersökningen. Vad gäller förundersökningen (delmoment 4), kommer form och omfattning av allmänhetens deltagande att bestämmas senare.

Problemanalys – vad kan påverka de arkeologiska undersökningarna negativt?

- Inga spår efter äldre trädgårdar påträffas. Vi får ingen vägledning till var trädgårdarna har legat.
- Området kan inte ge svar på våra frågor. Jordmassorna kan ha omrörts (flyttats bort eller jordmassor från andra områden har tillförts området) så mycket under århundradens gång att inga ursprungliga lager kan identifieras.
- Inget relevant pollenprov kan tas. Torvmarkerna i klostrets närhet lämpar sig inte för provtagning. De är t ex för grunda eller omrörda.
- För stor kronologisk spännvid dvs. ingen tillräcklig noggrannhet i dateringar utifrån ^{14}C i pollenprovet. Med andra ord kan vi inte säga under vilken period en viss växt har funnits i området.
- Murar eller andra konstruktioner kan finnas dolda under markytan som omöjliggör en trädgårdsanläggning inom aktuellt område. Risken är ganska stor att man träffar på grundmurar och andra konstruktioner från klostertiden som gör det svårt att anlägga trädgård. Enligt kulturminneslagen skall man alltid i första hand försöka bevara sådana lämningar. Om trädgård ändå anläggs och länsstyrelsen ger tillstånd till borttagande av lämningarna, måste sådana konstruktioner först undersökas arkeologiskt, vilket kan bli mycket dyrt.
- Hur ska eventuella arkeologiska fynd tillvaratas? Redan en liten provgroppsundersökning kan ge stora mängder fynd (skelettrest, krukskärvor, fönsterglas, metallföremål m.m.) vilka måste registreras och konserveras – det kan bli kostsamt.

- Otillräckliga ekonomiska resurser. Vi får inga – eller för lite - ekonomiska bidrag till projektet för att det ska kunna genomföras på ett tillfredställande sätt.

Budget

1. Provgropsgrävning:

Länsmuseets kostnader:

2x5 dv = 10 dv x 3 200 kr = 32 000 kr.

Resor : 5 x 16 mil x 33 kr = 2 640 kr.

Traktamente: 2x1550=3100 kr (2 pers. i 1 vecka)

SUMMA provgropsgrävning: **37 740 kr**

2. Georadarundersökning. Enligt förslag från Ingrid Dyhlén-Täckman 20030203:

Kjell Persson 24 tim x 250 kr = 6 000 kr

Ann-Mari Hansson 24 tim x 350 kr+moms = 10 500 kr

Ingrid Dyhlén-Täckman 24 tim x 260 kr = 6 240 kr

Georadar 2 dygn x 3 000 kr = 6 000 kr

Bil+bensin 2 000 kr

Boende 3 övernattningar = ca 2 400 kr

SUMMA georadarundersökning: **34 000 kr**

3. Pollenanalys:

Beroende på ambitionsnivån blir kostnaden **100 000 – 250 000 kr**

4. Arkeologisk förundersökning:

Resultaten från provgrävning, georadarundersökning och eventuell pollenanalys ska utgöra grund för planering av en förundersökning varför kostnaden i detta skede inte kan specificeras.

5. Rapport:

Kan ej specificeras ännu, se punkt 4 ovan.

6. Utvärdering:

3 dv = **9 600 kr**

Referenser

Flinck, Maria, 1994, *Tusen år i trädgården*, Värnamo.

Karling, Sten, 1931, *Trädgårdskonstens historia i Sverige*, Stockholm

Persson, Kjell, 2002, *Prospektering i Kungliga Vetenskapsakademins trädgård*, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet.

Romanus, Hanne, 2002, *Förslag till utbyggnad av Nydala klosterträdgård*, utkast, Värnamo kommun.

Nilsson, Bertil (red), 1998, *Sveriges kyrkohistoria*, 1. Missionstid och tidig medeltid, Arlöv.

Förslag till underprojekt

De projekt som knyts till huvudprojektet och som får stöd i form av information, plats på hemsidan, möjlighet att knyta kontakt med andra underprojekt mm. Man får status som en del av projekt Nydala klosterträdgård. Däremot administreras och drivs inte underprojekten av huvudprojektet. Ansökan om ekonomiska medel för underprojekt administreras inte inom huvudprojektet men man kan få hjälp och stöd.

Underprojekt kan påbörjas och avslutas utanför huvudprojektets tidsramar. Detta innebär att underprojekt kan uppstå under huvudprojekttidens gång.

Studiecirklar

Medeltida örtagårdar – om det medeltida växtmaterialet

Initieras genom Nydala byalag och Hembygdsförening. Mål:

- enkel dokumentation
- hemsida
- utställning i Nydala (sommaren 2004?)
- dokumentation som trycksak

Utifrån studiecirkeln ges bättre beslutsunderlag lokalt om förutsättningarna för den tänkta trädgårdens. Nästa steg blir att diskutera klosterträdgårdens utformning och vilka intäkter det kan ge (entréavgifter, guidning, försäljning mm).

Studieresor

Kulturresevatet Åsens by

Arrangör är Byalaget och Hembygdsföreningen i Nydala. Syftet är att studera hur ett liknande kulturprojekt har vuxit fram, hur det organiserats mm för att få tips och idéer hur satsningarna i Nydala ska bli hållbara. (Redan planerat och genomförs i september)

Historiska trädgårdar i och utanför Sverige

Informationsträffar och föreläsningar

Berättarkväll med Clas Tollin

Arrangeras av Byalaget och Hembygdsföreningen i Nydala. Clas Tollin berättar om bygdens historia och därefter öppnas upp diskussion om hur området runt Nydala har brukats och använts förr och nu. Kartunderlag mm kommer att finnas tillgängligt. (Efter studieresan till Åsens by).

Medeltida liv – föreläsningsserie

Text medeltida frisyrrer, mat och musik, frukostföreläsningar på lördagsmorgnar
Arrangeras av Kulturförvaltningen.

Agenda kulturarv – seminarium

Hur man i praktiken arbetar med Agenda Kulturarv. Exempel på projekt innanför Agenda Kulturarvs riktlinjer presenteras. Projekt Agenda Kulturarv är i full gång men vad har vi lärt oss hittills sedan arbete påbörjades och vad ser vi redan nu som behöver vidareutvecklas?

Nydala som exempel men även andra projekt av liknande karaktär: historiskt skede/plats att skildra pedagogiskt för barn. Vad mäktar allmänheten med och när blir intresset enbart på expertisnivå? Eller finns det ingen gräns? Hur kan man arbeta bättre över gränserna? Arrangeras av Agenda Kulturarv i samarbete med Projekt *Nydala klosterträdgård* under hösten 2004?

Skola och utbildning, barn och ungdomar

Barnkolifejs 2005

I Apladalen eller i Nydala? Med medeltida tema och med klosterlivet i fokus?

FIGY – Projektarbete om klosterträdgården

Projektarbete om klosterträdgården under ämnet "Kulturhistoria"

Årskurs 5 och 6 – Projekt om klosterträdgården

Projektarbet i likhet med FIGY för årskurs 5 och 6.

Värnamo Folkhögskola? - Textila tekniker från medeltiden

Inom textilkurserna på Värnamo Folkhögskola finns möjlighet till projektarbeten utifrån hur textila tekniker, material, växtfärgningsmetoder mm användes under medeltiden.

Övriga underprojekt

Utställning

Medeltiden som inspirationskälla. Från vetenskap till konst. Fakta som blir inspiration. Tvärsektionellt. Arrangeras av Kulturförvaltningen. Förfrågan under 2004, utställning vårsommar 2005 i Värnamo

Rusken runt

De företag som varit knutna till projektet Rusken runt bjuds in att delta i olika arrangemang och att eventuellt starta upp ett eget underprojekt.

Kostnadsposter

<i>Kostnadspost</i>	<i>Specificering</i>	<i>Anmärkning</i>
Etapp 1	Projektgrupp	Arbetstid inom befintlig verksamhet
	Studieresa	För att få referensprojekt, fördjupa kunskaperna i sakfrågor mm
	Provgropar	Se bilaga 2 arkeologi, kalkylerad kostnad 37 760:-
	Georadar	Se bilaga arkeologi, kalkylerad kostnad 34 000:-
	Hemsida	Ta fram kostnadsförslag
Etapp 2	Projektledare	Kvartstid, 2003-2006
	Projektsekreterare	2003-2006
	Reseers. och omk. proj.grupp	
	Informationsmöten	För allmänhet, föreningar, politiker mm
	Annonsering och infomaterial	Annonsering inför föreläsningar, informationsmöten mm
	Hemsida	Genomförande
	Webansvarig	Underhåll, uppdatering
	Arkeologisk förundersökning	
	Pollenanalys	Se bilaga arkeologi, kostnad 100 000 – 250 000
	Seminariegrävningar	Samarbete med studieorter (t ex Göteborg, Lund)
	Guidning/visning	Länsmuseet organiserar
	Föreläsning/infomöten	En del av föreläsningsserien men också en del av pedagogiken för arkeologin
	Seminarier	Trädgårdshistoriskt, kyrkohistoriskt
	Rapport arkeologi	Se bilaga arkeologi
	Utvärdering arkeologi	Se bilaga arkeologi, kalkylerad kostnad 9 600:-
	Utställning	”Från vetenskap till konst”?
	Föreläsningsserie	Schablonkostnad/föreläsning, lokalhyra?, föreläsare?
<i>Etapp 3 och 4</i>	<i>Ej specificerat</i>	

Förslag på referens- kontaktpersoner

Referenspersoner

EU-Bidrag mm:

Christer Larsson Rådgivare rörande EU-bidrag, Värnamo kommun

Arkeologi, trädgård och historia:

Åsa Ahlklo Forskningsassistent och doktorand på Institutionen för Landskapsplanering Alnarp. Inriktning på trädgård-, park- och landskapshistoria.

Eva Grönwall Parkhistoriker Fastighetsverket

Katarina Frost Trädgårdsarkeolog, doktorand Ultuna, chef för Köpings museum

Informationsspridning:

Jakob Jonsson projektledare Agenda Kulturarv

Katarina Dunér TV-producent och författare

Kontaktpersoner:

Studieförbund:

Anna Nilsson Vuxenskolan i Värnamo

Medeltidsföreningar:

Hanne Romanus SKA Nordmark

Forskning, arkeologi och trädgårdshistoria:

Maria Flinck Trädgårdshistoriker, fil kand i konstvetenskap och etnologi

Media:

Radio Jönköping Sara Frostberg